

Lengyel József *Igéző* című novelláskötetének korai befogadástörténete és politikai keretezése a kor kritikáiban

„Nem izgat, mert velem már semmi sem történhet. Amikor pedig már meghaltam, ez a kormányzat igyekszik kisajátítani” – írja naplójában Lengyel József 1974. július 5-én, miután Major Ottó a *Miért szép?* című sorozatban megjelenő, Lengyel *Kicsi, mérges öregúr* novellájáról szóló tanulmányát kivetették.¹ Lengyel József pályája meglehetősen szokatlan utat járt be a magyar irodalomban. 1938. február 21-én letartóztatják,² nyolc évet és tíz hónapot munkatáborban tölt el, majd 1955. augusztus 27-én hazatér.³ Ezt követően évente jelennek meg az *Igéző*ről szóló kritikákban is többször kiemelt művei (*Kulcs, Visegrádi utca, Prenn Ferenc hányatott élete*).⁴ Életútja szokatlan, hiszen hatvanévesen engedik meg neki azt, hogy írói karrierjét kiteljesítse, ezt pedig, ahogyan majd látni fogjuk, a kritikák is hangsúlyozni fogják. Lengyel 1963-ban megkapja a Kossuth-díjat az *Igéző*ért, majd a következőt jegyzi be naplójába: „Aczél György hosszas huzavona után kiadta az utasítást a Szerzői Jogvédő Irodának, hogy kötetben meg nem jelent írásaimra ne adjon jogot külföldi kiadóknak. [...] Állapítsuk meg: ha az én írásomat nem lehet megmutatni külföldön (bár itt nem támadják), és megjelenésük után (hát legyen: Az *Igéző*-ért) Kossuth-díjat kaptam – Igen, állapítsuk meg, hogy mi a baj, és milyen kommunista vagyok ilyenformán én.”⁵

Az *Igéző* mint kötet és mint címadó, ciklusadó novella is kiemelkedő a szerző életműve szempontjából. Felfedezhetünk benne életrajzi elemeket, amelyeket később Kardos Pál a kritikájában hangsúlyozni is fog, megfogalmazza a Gulag-rendszer bírálatát, amit a születő kritikák akarva-akaratlanul is kihagynak értelmezéseikből, és a munkatáborok szociografikus leírását is olvashatjuk –, amit a kritikák, szemlék szintén eltérően értelmeznek. „A kritikust a cselekmény nem érdekli – nem azért olvas ő regényt. A többit pedig, a mélyebbet, az immanenst

nem is találja meg – nincs érzékszerve, mellyel fellelhetné –, számára az egész »tanulmány«-ok keresése, melyeket helytelenül és laposan értelmez”⁶ – írja Lengyel a naplójában. E mondatok 1958-ban íródtak, de az *Igéző* fogadtatásakor lesznek jelentősek.

Tanulmányom témája Lengyel József *Igéző* című kötetének recepciótörténeti áttekintését tűzi ki célul. Az elemzés céljai: (1.) a megjelenését követő kritikák, szemlék ítéleteinek összefoglalása, (2.) közös értelmezési, elemzési pontok feltárása, illetve (3.) a kötet a szerző életműben elfoglalt helyének felmérése a kor kritikáinak szemléletéből. Az összegyűjtött és elemzett kritikák és szemlék elsősorban az 1962-ben megjelenteket foglalja magában, továbbá kizárólag azokat a lapokat használja fel, amelyek a kor meghatározó irodalmi lapjainak számítottak (*Alföld, Élet és Irodalom, Kortárs, Tiszatáj, Új írás*). Az elemzett írásokhoz hasonló számú, de rövidebb, recenziós cikkek is megjelentek különböző napi- és hetilapokban, ezek azonban többnyire az előzőekben említett nagyobb orgánumok érveit ismétlik meg. Érdekes eredményekhez vezetne annak a feltárása is, hogy a kulturális direktívát kijelölő, a legnagyobb olvasótáborhoz eljutó napi- és hetilapok, amelyek általánosan meghatározó véleményformálók egy-egy mű értékelésében és későbbi befogadásában, nem próbálták felkeverni az *Igéző* körül, mondhatni mesterségesen kialakított állóvizet. Feltételezhető, hogy a szöveg kritikusabb értelmezésével a Gulag-kérdés napirendi ponttá válhatott volna, főképp azután, hogy a szerzőt Kossuth-díjjal is jutalmazták, ezáltal kiemelve művének, ezáltal pedig kérdésfelvetésének fontosságát. Ha ezt az értelmezést elfogadjuk, akkor érthetővé válik a nagyobb, tágabb olvasótábort elérő lapok kimért és távolságtartó híradása a kötetről. Ez utóbbi kérdésnek a körülmények közötti megválaszolása az *Igéző* recepciótörténetének tágabb,

¹ LENGYEL József *noteszeiből, 1955–1975*. Szerk. MAJOR Ottó, Bp., Magvető, 1989, 341.

² Uo., 15.

³ Uo., 17.

⁴ Uo., 35.

⁵ Uo., 69.

⁶ Uo., 35.

más lapokra korlátozható vizsgálatát igényelné, így e jelenség megválaszolása továbbra is nyitott kérdésként áll a Lengyel József-kutatások előtt.

Az *Igéző* megjelenése az 1962-es kritikákban

A kritikák vizsgálata által megállapíthatjuk, hogy a kötet fogadtatása pozitív volt. A leggyakoribb eltérés abban nyilvánult meg, hogy egyes kritikusok más és más novellákat tartottak jobbnak vagy kevésbé jól sikerültnek. A *Wengraf* című novella többek által is kiemeltté válik a témaválasztása miatt, amely a nácizmus önfelemesztő világát példázza. Kelemen János⁷ és Kardos Pál,⁸ az *Élet és Irodalom*, illetve az *Alföld* szerzői is a kötet kiemelkedő darabjaként tekintenek erre a novellára. A legnagyobb eltérés egy adott novella, a *Liebknecht-lány* kapcsán szintén e két kritikus között figyelhető meg. Kelemen szerkesztési hiányosságokra hivatkozva marasztalja el a novellát, Kardos viszont annak témaválasztását és szociális kérdéseinek érzékenységét méltatja.⁹

A kötet – tekintettel az általános elégedettségre – nem váltott így ki merőben eltérő kritikákat, viszont nyomában „vitairat” jelent meg az *Élet és Irodalom* hasábjain. Kelemen János írására reagált Erdős László a *Még egyszer az Igézőről* címet viselő kritikájával, amelyben két javítást kívánt Kelemen írásához fűzni: elsősorban Lengyel József hibáiról nem kell tapintatosan beszélni, hiszen „Lengyel József többet érdemel méltánylásnál, semmi szüksége tapintatra”.¹⁰ A cikk hátralévő részében ezt azzal kívánja példázni, hogy Lengyel egyedülálló munkát tett le az asztalra, így azt kell bírálni benne, ami valóban egyedi. Itt érdemes megjegyezni, hogy Kelemen nem kritizálja olyan értelemben Lengyelt, mint ahogyan azt Erdős felütése sugallná, viszont érezhető, hogy a különböző ciklusok és novellák kapcsán a szerző meglehetősen egyszerű, néhol talán félre is vezető következtetésekre jut, amelyeket a dolgozat későbbi pontján ismertetek. Erdős másik hozzáfűzése Lengyel problémafelvetéseire vonatkozik. Erdős szerint: „Irodalmunkban újabban éles és sokféle konfliktus kerül ábrázolásra [...] csak éppen van valami közös vonásuk: a hősök jellemének gyengeségeiből fakadnak és olyan jellegűek, hogy hordozóik érzés- és gondolatvilágát kiröpítik a szocializmus kereteiből. Ha új világunk ábrázolódik, akkor (szinte kizárólagosan) nem közvetlenül a konfliktusok megoldásában.”¹¹ Ebből kiindulva ismeri el Lengyel prózáját, hiszen annak karaktereit „olyan sé-

relem nem érheti, hogy indulatuk a szocializmus ellen forduljon”, így Lengyel „írásainak vörös izzása bizonyítja, hogy nem antagonisztikus konfliktusok épp úgy egész embereket kívánnak [...] mint azok, melyek irodalmunkban ma divatosak.”¹² Visszatérő tapasztalat az *Igézőről* szóló kritikákban az, hogy a kevés, politikailag felhasználható szentenciával dolgozó szövegek esetében a kritikusok a novellák politikai olvasatát próbálják hangsúlyozni. Ez, ahogy majd látni fogjuk, magyarázható azzal, hogy a száműzetésből visszatérő Lengyel esetében, tekintettel előző, a rendszer számára kedves munkáira, a kritikusok megpróbálják abba a pozícióba visszahelyezni Lengyelt, amiben száműzetése előtt foglalt helyet. Tekintettel korábbi életművére, nemcsak a politikai kurzus számára volt fontos szerző, hanem a magyarországi baloldal fejlődésének dokumentálásában is kitüntetett szerzőnek tekinthetjük, így annak a felvetése, esetleges elfogadása, hogy a könyv kritikával él az említett berendezkedés és annak viszontagságival szemben, meg nem engedhető lehetőség volt a kötet értelmezésekor.

Erdőshöz hasonlóan Hermann István *Ifjúság és pátosz* című írásában Illyés munkássága mellett Lengyel *Igéző*-jét teszi példaértékűvé egy másik, kortárs irodalmi kíváncsól: a pátosz és annak forrásának szempontjából. Az *Igéző* egyik központi elemeként értékeli Hermann azt, hogy Lengyel hősei folyamatos, az elvtársak által elszenvedett csapások után is képesek megtartani szocialista életszemléletüket. Mivel ezek a karakterek többszörösen

Képkocka az *Igéző* című, 1970-ben készült filmből
Rendező: Szinetár Miklós
Író: Lengyel József
© YouTube

⁷ KELEMEN János: *Igéző. Lengyel József elbeszélései = Élet és Irodalom*, 1962, 5. sz., 7.

⁸ KARDOS Pál: *Igéző. Lengyel József elbeszélései = Alföld*, 1962, 4. sz., 169.

⁹ Uo., 171.

¹⁰ ERDŐS László: *Még egyszer az Igézőről = Élet és Irodalom*, 1962, 6. sz., 7.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

is hátrányt szenvednek embertársaik által, így a pátosz is nagyobb, mivel „a művészet nem egy nehézség, egy feladat elé állítja a hőst, hanem nehézségek sorozata elé. Ilyenkor dől el a pátosz értéke, [...] az újra felemelkedés mutatja meg a szenvedélytartalom igazi mélységeit.”¹³ Ezért kiemelkedő Hermann szerint Lengyel *Igézője*, hiszen az a népi kötöttséget és a szocialista humanizmust mint az ember erőtartalmának eleven forrását központi elemmé teszi. Ezen túl Hermann fontos újításnak és helyesbítésnek érzi azt Lengyel munkásságában, hogy elkerüli a társadalom „horizontális ábrázolását”, amely szerint, Bálint Györgyöt idézve, az 1930-as évekbeli irodalom freudizmusát idézi.¹⁴

A *Kortárs* 1962/3. számában Diószegi András *Egy magyar Faust* címet viselő szemléjében még magasabb polcra kívánja helyezni nemcsak az *Igézőt*, hanem az egész Lengyel-életművet. Diószegi szerint Lengyel a „fausti ember ideálját érleli meg”,¹⁵ nemcsak az *Igézőben*, hanem az egész életműben is, amelyről kizárólag pozitívan nyilvánul meg. Állítja, hogy a „[r]ealizmus tehát Lengyel Józsefé”,¹⁶ ennek fényében pedig regényt vár Lengyeltől, amelyben a szerző majd gondolatait és életművét is szintetizálni tudja. Diószegi cikkének állításai hasonlóságot mutatnak szintén a *Kortársban* megjelenő Hermann tézisével, amely hasonlít ahhoz az eljárás módhoz, amelyet az *Élet és Irodalom* hasábjain olvashattunk Kelemen János és Erdős László cikkeinél. Itt szintén érdemes megemlíteni, hogy a *Kortárs* teljes egészében közli le Lengyel *Igéző* novelláját az 1961/10. számban, amely előidézhetette azt, hogy a *Kortárstól* két különálló (egymásra nem referáló) cikk is megjelent a munkásságáról. Viszont amíg a *Kortáron* kívül kritikák és szemlék olvashatók, addig itt egyetlen kritika született Diószegitől, Hermann pedig csak a pátosz kérdéskörében írt esszéjében használja példaként Lengyel *Igézőjét*.

Közös értelmezési pontok az *Igéző* körül

Bár ezek a kritikák mind az *Igéző*-kötet megjelenésére születtek, amely három ciklust hordoz magában (*Kulcs, Igéző, Oldás és kötés*), szembeötlő és általános sajátosság ezekben a kritikákban három dolog. Az első, hogy e kritikák hosszának legalább harmada a szerző munkásságának előéletével foglalkozik, kiemelve a *Visegrádi utca* (1957) és a *Prenn Ferenc hányatott élete* (1958) című regényeit. Ezek alapot nyújtanak az *Igézőt* megelőző elismerések-

nek, kiemelve a művek fontosságát a Tanácsköztársaság idejének, illetve a vörös gárdistai lét és a szocialista valóság bemutatása szempontjából.¹⁷ A második, hogy kivétel nélkül hangsúlyozzák Lengyel emigrációját és száműzetését, utóbbi összekapcsolódik azzal is, hogy a szerző későn kezdheti el, illetve újra pályájának építését. A harmadik, és mindennél fontosabb pont az *Igéző* mint novella értékelésének kényes, körülményes és sokszor elhallgatónak vagy félremagyarázónak tűnő leírása.

A megszületett kritikáknak e három komponense fontos, nemcsak azért, mert szerkesztési hasonlóság fedezhető fel, hanem azért is, mert az életrajzi és a korábbi életmű felemlegetése hatással van arra, hogy a szerzők hogyan nyilvánulnak meg az *Igéző* címadó novellájáról és magáról a ciklusról is. Mindemellett az olvasót is orientálni próbálják, olyan kész olvasatot kínálva nekik, amelyek kizárják a szocializmus és a Gulag megbúvó kritikáját. A mozgalmi múlt és a két regény talapzatot ad ahhoz, hogy az *Igézőről* mint novelláról, a szocialista humanizmus szempontjából nyúljanak hozzá, ez pedig az értelmezések során is láthatóvá válik. Ezt tovább erősíti az is, ahogyan Kardos Pál nyilvánul meg a kritikájában. Kardos kerettörténeti leírást ad a novelláról, majd megemlíti, hogy az *Igéző*-ciklus történeteinek több főszereplője Lengyel közelebbi-távolabbi rokonait idézi meg, majd hozzátesszi: „Hol itt a határ élmény és képzetlet között? [...] A bírálóknak nincs oka, joga ezt kutatni.”¹⁸ Érezhető, hogy az *Igéző* által mozgásba hozott témák – mint a munkatáborok és az itt elszenvedett sérelmek – továbbra is kényes témának bizonyulnak, mivel ugyanebben a kritikában, más szövegben (*Galambok*) azt kéri számon, amiről az *Igéző* kapcsán nem kívánt megnyilvánulni bírálóként: az önéletrajzi azonosíthatóságot. Kardos így fogalmaz: „a kicsinyes kispolgári család bizonyára gyermekkori emlék felidézése, hibátlan írás, de kevés újat mond.”¹⁹

Más szerzőnél ez az életrajzi megfeleltetés nem jelenik meg, legalábbis nem jelölten. Amint utaltam rá, minden szerző megemlíti Lengyel munkatábori éveit, viszont egyik sem kívánja kapcsolni azt az *Igéző* bármely novellájához, helyette különböző értelmezést fűznek a ciklus valamennyi írásához. Itt válik fontossá a szocialista humanizmus gondolata, amelyet több kritika is kiemel. Diószegi szerint: „Az *Igéző* hőisében benne ez a természettel s emberrel megélt humanitás”, továbbá a ciklus karaktereit a munka kovácsolja össze, „ami a természettel való egybeolvadást és az emberek közé való visszavezetést hozza

¹³ HERMANN István: *Ifjúság és pátosz = Kortárs*, 1962, 6. sz., 915.

¹⁴ Uo., 912.

¹⁵ DIÓSZEGI András: *Egy magyar Faust = Kortárs*, 1962, 3. sz., 460.

¹⁶ Uo., 463.

¹⁷ Lásd KRAJKÓ András: *Igéző. Lengyel József elbeszélései = Tiszatáj*, 1962, 3. sz., 3.; DIÓSZEGI: i. m. (1962), 461.; KARDOS: i. m. (1962), 168.; KELEMEN: i. m. (1962)

¹⁸ KARDOS: i. m. (1962), 170.

¹⁹ Uo.

el”.²⁰ Itt indirekt módon a *Norilsk kettőre* referál a szerző, amelyben a kényszermunkára kivezényelt munkások napjairól olvashatunk. A novella felépítése, tárgya és felhasznált karakterei legegyszerűbben Szolzsenyicin *Ivan Gye-niszovics egy napja* című művéhez hasonlíthatók, amely mű 1963-ban kerül közlésre. Kardos Pál az *Alföld* 1963/4. számában megjelent cikkében többek között ezért, illetve más, *Igézőben* megjelent mű miatt fogja majd Lengyelt Szolzsenyicinhez hasonlítani.²¹ Diószegihez hasonlóan Kelemen János szintén a közösségépítő szerepet hangsúlyozza a ciklus műveiben, mondván, hogy a *Norilsk kettő*: „egy munkáscsapat közösséggé formálódását” ábrázolja, amelyben a megjelenített tájak „megszépítik az ember életét éppen azzal, hogy állandó küzdelemre készítetik”. Az *Igézőről* pedig Diószegi gondolatai hallhatók vissza, hiszen a főszereplő „minden ellenére sem lesz embergyűlölő”.²² A természettel folytatott harc, annak legyőzése Krajkó András cikkében is központi érvényű.²³ Az értelmezések efféle egysíkúsága, ideológiai vezérelv felfedezése magát Lengyelt is foglalkoztatta, viszont nem a született kritikák, hanem műveinek közoktatási felhasználása nyomán. A szerző *Az ösztönesség lépcsőin* (1974) című kötetében közread egy esszét, amelyben ellenzi művei oktatási felhasználását, miután azokat negyedikes diákoknak olvasmányként jelölték ki. A *Könyvtáros* folyóirat a szerző halála után egy évvel közli le a szerző cikkét, amelyben Lengyel így fogalmaz: „Az elemzésre kerülő *Igéző* nem egyszerűen »a munka dicsérete«. [...] Az ilyen többrétűség – melytől mi sem áll távolabb, mint a rossz értelemben vett kétértelműség – szerint az irodalomnak az a fajta különlegessége, mely a tudományban elérhetetlen.”²⁴

Nem kerül közvetlen ellentétbe a ciklussal, viszont külön kitüntetés tulajdonítanak az *Oldás és kötés* ciklusnak. Kelemen János és Kardos Pál a már említett *A Liebknecht-lány* című novellát értékelve jut el közös ítéletre, miszerint az *Oldás és kötés*, bár nem a kötet csúcsteljesítménye, de problémafelvetéseiben kiemelkedő. Mindketten a „reális mindennapok közegének” megjelenítését ismerik el a ciklusban, Kelemen az ember korban való helytállásában, Kardos pedig az erkölcsi problémák felvetésében látja a ciklus értékét. A két gondolat szintézisét, nevezetesen a helytállást és a kor erkölcsi problémáinak felvillantását Farkas László szintetizálja saját kritikájában úgy, hogy Lengyel a „napjainkban formálódó szocialista ember, szocialista etikai kérdései árnyaltan, sok oldalról megvilágítva épülnek [Lengyel] novelláiba”.²⁵ Láthatóan

ez a ciklus volt az, amely a legjobban foglalkoztatta a kritikusokat, hiszen az *Igézővel* szemben elsősorban hosszabb és kiforrottabb, másodsorban sokkal magabiztosabb vélemények és ideológiai társításokat hoznak létre a szerzők.

A szocialista ember ekképpen való ábrázolása pedig megpendít bizonyos jelzőket, amelyekkel Lengyelt illetik majd. Az évben megjelenő és itt felsorakoztatott hét kritika mindegyike a szocialista humanizmus megjelenítését dicséri. Ez hol bizonyos művek leírásánál olvashatók, mint Kelemen vagy Hermann kritikájában, akik az *Igéző*-ciklus központi elemének tekintik ezt a lelkiületet, hol maga Lengyel személye az, aki mint kommunista író testesíti meg a szocialista humanizmus eszményét az írás folyamatával, ami Farkas és Diószegi írásaiban válik tetten érhetővé. Írásainak ilyen vélt töltete pedig különböző szerzőkhöz való hasonlítással kerül párhuzamba, mint Jókai vagy Stendhal.

Az *Igéző* helye Lengyel József életművében a kritikák alapján

Megállapítható tehát, hogy Lengyel *Igéző*-kötete kitüntetést érdemelt ki magának a kor kritikájában. Sajnálatos, de kétségtávol kimondható, hogy a születő kritikák, bár elismerik Lengyel témáit és munkáját, megpróbálják mellőzni annak olyan kényes pontjait, mint a munkatábori lét. Az *Igéző* még az a pont volt Lengyel életművében, amely megengedhetőnek tűnt a kor irodalompolitikája szempontjából, már csak azért is, mert a szerző korábbi munkái eloszlatták azt a kételyt, miszerint „bomlasztó” hozzáállással közli szerzői tapasztalatai alapján megírt műveit. Az *Igéző*-ciklus és maga a novella meglehetősen gyorsan és gondtalanul áttekintett cselekménye azzal magyarázható, hogy a kötet olyan írásokat is tartalmaz, amelyekkel szemben másokat ki lehetett emelni, ugyanakkor megjelent bennük az ideológiailag elvárt vezérvonal, ami foglalkoztatta a kritikusokat és a politikailag motivált irodalompolitika szereplőit. Ez akkor látható leginkább, amikor kontrasztba állítjuk a mű fogadtatását az *Elejétől végig* című művel, amelynek fő fókusza Lengyel saját kényszerletelepedési útjának történetét meséli el, amit Illés Lajos az *Új Írás* 1963/1. számában közöl majd le.²⁶ Ezután következett a Szerzői Jogvédő Hivatal általi utasítás, amely megtiltotta a szerző további publikációinak külföldi közlését, az erre vonatkozó naplóbejegyzést már a bevezetőben olvashattuk. Zala Tamás a *Magyar Nemzet* hasábjain

²⁰ DIÓSZEGI: i. m. (1962), 462.

²¹ KARDOS Pál: *Egy téma – két módszer. Lengyel József és Szolzsenyicin művei* = *Alföld*, 1963, 4. sz., 79–81.

²² KELEMEN: i. m. (1962)

²³ KRAJKÓ: i. m. (1962), 3.

²⁴ LENGYEL József, *Kötelezni: nem. Megszerettetni: igen* = *Könyvtáros*, 1976, 7. sz., 425.

²⁵ FARKAS László: *Lengyel József: Igéző = Új Írás*, 1962, 3. sz., 269.

²⁶ LENGYEL József: *Elejétől végig (elbeszélés)* = *Új Írás*, 1963, 1. sz., 37–71.

Képkocka
az *Igéző* című,
1970-ben
készült filmből
Rendező:
Szinétár Miklós
Író:
Lengyel József
© YouTube

élesen kritizálja a művet, hiszen a sztálini önkényuralomról „történelmileg és lélektanilag »hiteles elemzést« más-honnét, mint a Szovjetuniótól, nemigen várhatunk”, hozzátéve, hogy „[a] történelmi igazságtevést a sztálini önkény dolgában úgy kell elvégezni, hogy a szocializmus a fejekben »ne azonosuljon a törvénysértésekkel«”.²⁷ Pomogáts Béla a szerző halála után felhívja a figyelmet arra, amit a kor kritikusi viszont szemellenzéssel kezelnek, miszerint már maga az *Igéző* is számvetés és kritika a sztálini vezetéssel szemben. „Mindegyik írás dokumentum, ha tetszik, riport a dogmatikus önkény módszereiről. Ez a jelentés a novellák legkönnyebben hozzáférhető rétege.”²⁸ Ahogyan az 1962-es fősodrásban lévő irodalmi lapok kritikáinak téziseit átvették az irodalmi/kulturális rovatval rendelkező napi- és hetilapok, úgy Lengyel halála után szintén megfigyelhető tendenciává válik az, hogy részben Pomogáts, részben Zala gondolatait adják közre e folyó-

iratok szerkesztőségei szemléikben, ajánlóikban. (*Néphadsereg, Népszava, Szolnok Megyei Napilap, Kipszer Élet* stb.) Lengyel József *Igéző* című kötete így nem úgy kerül értékelésre a kor kritikájában, mint a szerző *Igézői* fordulata, hanem több irányból megközelített, a szerző szerepének konszolidálására irányuló törekvést láthatunk, amely megpróbálja a kötetet nem új útként, hanem a szerző életművének folytatásaként, befedéseként értékelni.

Összefoglalás

A dolgozat elején felvázolt három elemzés eredménye a következőképpen foglalható össze: (1.) Az 1962-es megjelenést követő kritikák pozitív megítéléssel nyilatkoztak az *Igézőről*, amely hatással volt a kortárs irodalomra, és teljesítette a kortárs irodalomban kívánatos elvárásokat. (2.) Hangsúlyossá válik a szerző és művének

²⁷ ZALA Tamás: *Felismerések és félreismerések az „Ivan Gyeniszovics egy napja” körül* = *Magyar Nemzet*, 1963, 40. sz., 9.

²⁸ POMOGÁTS Béla: *Elejétől végig (Jegyzetek Lengyel József halála után)* = *Jelenkor*, 1975, 10. sz., 930.

ideológiai elhatározottsága, amit a szocialista humanizmus jelzővel látnak el. Eltérés érzékelhető a kiemelkedő novellák megítélésében, viszont az *Igéző*-ciklus minden kritikus írásában kitüntetett pozíciót foglal el. A mű kritikáján túlra tekintenek a szerzők, kiemelve Lengyel korábbi életművét, illetve fontosnak tartják a szerző előéletének, munkatábori múltjának felemlegetését. (3.) A közoktatásban olvasandó szöveggé válik az *Igéző*, amely kanonikus szerepet biztosít a kisregénynek. Az *Igéző* utóélete megtartja kitüntetett helyét a kor irodalmában, viszont értelmezésében sokkal liberálisabb hangok is megelérhetők a 70-es évek kritikájában, főképpen Lengyel halála után. Kitüntetettsége ezért is marad fenn, hiszen az önkényuralom mint a kötet tematikus pontja mindvégig érzékelhető volt az *Igéző*-ben, ezt pedig a tíz évvel későbbi kritikák is kihangsúlyozzák, amely a könyv iránti újabb érdeklődést jelzik. Fontossá válik az *Igéző* az *Elejétől végig* kisregény szempontjából, hiszen az utóbbi, kizárólag látgértémájú alkotás tematikai hasonlóságot mutat már az *Igéző*-vel, így a két írás egyszerre kerül ismét az irodalmi közvélemény homlokterébe. Zala és Pomogáts kritikái megpróbálják a szerző halála után, nyugodtabb körülmények között értékelni az életművet, de nem születtek további produktív értelmezések a szocializmus végéig.

Lengyel József a végrendeletében úgy határozott, hogy a jogdíjainak egyharmadát fiatal szerzők támogatására ajánlja fel, így 1985-ben a Lengyel József-díjat először adják át Deák Mórnak és Koppány Zsoltnak, amiről az *Élet és Irodalom*-ban adnak hírt, de a szerző megítélésében nem foglal állást Major Ottó, a hír közreadója.²⁹ Major Ottó munkássága Lengyel József életművének gondozásában kiemelendő, hiszen a 70-es évektől ő volt az egyetlen, aki konzisztensen biztosította a szerző jelenlétét a mindenkori irodalmi élet mindennapjaiban. Csak a 2000-es évek eljövételével született néhány olyan tanulmány vagy szemle, amelyek igazságot szolgáltatnak nemcsak az *Igéző*-nek, hanem a szerző egész életművének, amit megérdemelt, ebben pedig előremutató és alapos munka Kende

Tamás *A szembesítés kínjai – Lengyel József tanúsága* című tanulmánya (*Beszélő*, 2006/3), amely Lengyel saját politikai elhatározásait, írásait és a kádári–aczéli kultúrpolitika viszontagságait egyszerre vizsgálva kívánja újraértelmezni Lengyel szerepét a korban. Bár a hiányosságok ma is érezhetők a szerzőt érintő kutatásokban, a téma érdekességének ellenére nem látszik vállalkozói kedv további tanulmányok létrehozására. Ahogy azt Kende is kihangsúlyozza, Lengyel munkásságának nagyobb része inkább kordokumentumként értelmezhető, semmint irodalmi szempontból értékes művekként. Ez még önmagában nem jelenthetne problémát, viszont Lengyel ránk hagyományozott ködös politikai és közéleti besorolása, továbbá, hogy műveit nem adják ki, szinte teljesen kitörölte a magyar irodalom ismeretanyagából a szerzőt. Tar Sándor példájára utalva úgy gondolom, a mai kor olvasója és irodalomkutatója számára figyelemre méltóvá válna Lengyel munkássága, ha művei ismét megjelenének, és politikai újraértékelése is felvetődne.

Képkocka az *Igéző* című, 1970-ben készült filmből
Rendező: Szinetár Miklós
Író: Lengyel József
© YouTube

²⁹ MAJOR OTTÓ: *Mire ösztönöz Lengyel József?* = *Élet és Irodalom*, 1985, 32. sz., 7.